

*Пешкова О. Г.,**викладач кафедри англійської мови
факультету іноземних мов**Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*

НАУКОВИЙ ДИСКУРС ЯК ОБ'ЄКТ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИЙОМІВ МОВНОЇ ГРИ

Анотація. У статті розглянуто особливості функціонування наукового дискурсу щодо реалізації в ньому прийомів мовної гри. Особливу увагу приділено явищу теплої та холодної картини світу, причому перехід від однієї до другої в межах тексту наукового дискурсу може ілюструватися саме за допомогою мовної гри. Проаналізовано тексти англомовних дисертацій, а саме розділи «acknowledgements».

Ключові слова: мовна гра, науковий дискурс, тепла картина світу, холодна картина світу.

Постановка проблеми. Традиційно всі види дискурсу належать до однієї з двох основних груп: побутовий дискурс та інституційний дискурс. Інституційний дискурс являє собою спілкування в межах статусно-рольових відносин. У сучасному суспільстві можна виділити такі види інституційного дискурсу: політичний, дипломатичний, адміністративний, юридичний, військовий, педагогічний, релігійний, містичний, медичний, діловий, рекламний, спортивний, науковий, сценічний і масово-інформаційний. Інституційний дискурс виділяється на основі двох системних ознак: мети й учасників спілкування. Основними учасниками інституційного дискурсу є представники інституту (агенти) і люди, які до них звертаються (клієнти). Учасники інституційного дискурсу дуже відрізняються за своїми рисами й особливостями поведінки. Є різні ступені відкритості дискурсу, наприклад, клієнти в межах наукового, ділового та дипломатичного дискурсів не відрізняються від агентів, у той час як клієнти політичного, юридичного, медичного, релігійного дискурсів демонструють значні відмінності від агентів цих дискурсів. Для кожного інституційного дискурсу характерне своє співвідношення між статусним і особистісним компонентами. Наприклад, вважається, що для педагогічного дискурсу доля особистісного компонента є доволі високою, хоча й відрізняється лінгвокультурною ознакою (у різних культурах допускається певний рівень свободи в стосунках учня/студента та викладача). У науковому дискурсі особистісний компонент, як вважається, виражений значно менше, хоча таке твердження є більш стереотипним, оскільки нові зміни до правил побудови текстів наукового дискурсу дозволяють більшу свободу, ніж це було прийнятно раніше.

Мета статті – виділити виміри в межах наукового дискурсу, які дозволяють обґрунтувати функціонування мовної гри в текстах наукового дискурсу, незважаючи на той факт, що мовна гра не є явищем, характерним для текстів цього типу дискурсу.

Виклад основного матеріалу. Науковий дискурс довго вважався універсальним і незмінним, при цьому вважалося, що він не є зумовленим культурними та суб'єктивними особливостями, а є об'єктивним і безособовим за своєю суттю,

позбавленим персуазивності й очевидної емоційності. Сучасні лінгвісти відзначають важливість впливу на науковий дискурс етнокультурних і соціоісторичних чинників. Зростання кількості комунікантів, які походять із різних етнічних і культурних середовищ, але в той же час усі використовують англійську мову для реалізації своїх професійних цілей, має суттєвий вплив на англомовний науковий дискурс. Такі автори підсвідомо зберігають у своїх англомовних текстах певні стилістичні риси, притаманні науковим дискурсам у різних мовах, що певним чином послаблює сталість англосаксонських риторичних канонів на периферії наукової комунікації. Також слід відзначити певне тяжіння до спрощення мови на всіх рівнях, тож поширення використання прийомів мовної гри можна віднести до загальної тенденції з полегшення сприйняття текстів наукового дискурсу не лише спеціалістами, а і іншими учасниками наукового дискурсу.

Спираючись на термінологію Є.В. Бондаренко й А.Ю. Цофнаса, пропонуємо виділити в межах наукового дискурсу «холодний» і «теплий» виміри. «Холодна» картина світу (далі – ХКС) будується як незалежне від її суб'єкта пояснення дійсності. Головною функцією ХКС є опис світу як іманентної системи, яка не потребує для реалізації своєї структури нічого, крім елементів самого світу, системи, яка змінюється (чи не змінюється) завдяки власним законам, знання яких забезпечує прогнозування явищ цієї системи. Елементами ХКС можуть стати будь-які явища, але при цьому вони втрачають індивідуальність. Суб'єктом ХКС є відсторонена від своєї індивідуальності особистість, яка оперує логічним підходом до дійсності. Об'єкт ХКС – система явищ природи чи соціального життя, що має значення з погляду закономірності, типовості для реалізації законів буття. Результатом пізнання є об'єктивна картина світу, що реалізується у факті чи законі, які піддаються верифікації чи повторенню. Обов'язковим є співвідношення ХКС з об'єктивною істиною, яка доводиться або емпірично, або в межах наукової рефлексії [2, с. 39–40].

На основі всього вищезазначеного пропонуємо в межах наукового дискурсу виділити «холодний» вимір, який включає ситуації суто наукового спілкування, в яких мовець ставить за мету довести чи донести до слухачів істину. Мовець говорить про об'єктивний світ, оперуючи фактами, що можуть бути перевірені, використовуючи спеціалізовану термінологію. Основною характеристикою «холодного» виміру наукового дискурсу вважаємо те, що мовець у цій ситуації намагається бути об'єктивним і відстороненим науковцем, а не суб'єктивною особистістю.

«Тепла» картина світу (далі – ТКС) є однією з прямих форм реалізації антропоцентричної парадигми сучасної культури. Суб'єктом ТКС є емпірична особистість із творчою свідомі-

стю, індивідуум із власним баченням дійсності. ТКС урахує індивідуальність суб'єкта, його фізичні, соціальні, культурні, національні, вікові особливості. Об'єктом ТКС є оточуюча дійсність, яка має значення для його власних емоцій. При цьому особливо важливим стає унікальне, одиничне. Результатом діяльності суб'єкта ТКС є картина можливого світу. Факт і закон ХКС у ТКС протиставляються образу й значенню [2].

Таким чином, до «теплого» виміру наукового дискурсу пропонуємо відносити ситуації наукового спілкування, в яких мовець принаймні частково ідентифікує себе з пересічним неспеціалістом у заданій сфері (зокрема й коли мовець-учений виступає як популяризатор), дозволяючи собі вираження особистісних емоцій і переживань, як безпосередньо пов'язаних із науковою темою (суто наукові жарти в межах, наприклад, лекції), так і безпосередньо не пов'язаних із темою наукового пошуку (спогади про родину й друзів).

Реалізація мовної гри в науковому дискурсі дозволяє дійти висновку про те, що вербалізація саме цього явища часто є маркером переходу з одного виміру в інший або показником знаходження мовця в «холодному» чи «теплому» вимірі.

У суто лінгвістичному сенсі ми використовуємо визначення поняття «мовна гра», надане О.П. Сковородниковим: «Мовна гра – творче, нестандартне (неканонічне) використання будь-яких мовних одиниць і/або категорій для створення влучних висловлювань, зокрема й комічного характеру, яке характеризується відхиленням від мовної/мовленнєвої, стилістичної, логічної норми». У той же час мовна гра є естетично мотивованою та використовується свідомо в межах ідіостилю автора [3, с. 54].

На думку О.П. Сковородникова, мовна гра нерозривно пов'язана з категорією комічного як семантична категорія, у складі якої є різновиди, що диференціюються за ступенем представленості в них пейоративно-оціночної модальності (гумор, іронія, сатира, сарказм), і балагурство, якому притаманний не оціночний, а розважальний характер. Таким чином, мовна гра є таким використанням риторичних засобів (засобів мовленнєвої виразності), яке націлене на створення дотепних, здебільшого комічних висловлювань, яким притаманні влучність, оригінальність і несподіваність, а факультативно – ексцентричність, епатажність у різних наборах і комбінаціях [3].

На перший погляд, мовна гра не може виступати рисою, характерною для текстів наукового дискурсу, адже комізм і ексцентричність не є поняттями, безпосередньо пов'язаними з науковим дискурсом як типом інституційного дискурсу. Можна виділити основні особливості наукового тексту порівняно з іншими видами текстових матеріалів. Насамперед, слід зазначити, що науковий текст має раціональний характер, він складається із суджень, умовиводів, побудованих за правилами логіки науки й формальної логіки [1]. Таким чином, будь-яке порушення норм логіки, навіть незначне, буде привертати увагу читача. Також важливою його особливістю є широке використання понятійного, категоріального апарату науки. На відміну від художнього тексту, він не базується на образі, не активізує почуттєвий світ читача, а орієнтований на сферу раціонального мислення. На відміну від публіцистичного тексту, він не передбачає спрощення й користується понятійним апаратом. Його призначення не в тому, щоб змусити повірити, а в тому, щоб довести, обґрунтувати, аргументувати істину, при цьому концепт ІСТИНА є основним для наукового дискурсу. У той же час викори-

стання в текстах наукового дискурсу прийомів мовної гри представляє не спрощення, а полегшення сприймання понятійного апарату науки.

Перехід із холодної до теплої картини світу в межах одного тексту наукового дискурсу може реалізовуватися як у науково-популярних текстах (для яких це видається більш логічним), так і в наукових текстах, що вважаються власне науковими. Це можна чітко простежити на прикладі аналізу такого розділу дисертаційних досліджень і статей, як Acknowledgements – висловлення вдячності автором. Цей розділ є невід'ємним компонентом наукового дискурсу: у дисертаціях він зазвичай є невеликим текстом на початку дисертації, а в статтях подається наприкінці тексту. Засоби вираження вдячності є доволі різноманітними, але за стилем висловлення розділ «acknowledgements» може суттєво відрізнитися від решти тексту дисертації. Мовна гра в цих текстах реалізується за рахунок жартів та іронічних висловлювань, об'єктами яких може бути сам дисертант, його звички та стиль життя під час роботи над дисертацією; науковий керівник (керівники); члени родини та друзі; колеги, консультанти, персонал наукових інститутів, дослідних організацій, волонтери, які брали участь у проведенні дослідження. Таким чином, припускаємо, що такі прийоми мовної гри являють собою перетин наукового дискурсу з різними типами побутового дискурсу.

“To Dr. Michael Burnett for his unfailing patience and suggestions, all those e-mails and phone calls to remind me to register for class, turn in whatever, supporting me when it looked like I simply was not going to finish this dissertation, and for being both a Mickey Mouse and a cat person!” [1]. У цьому прикладі дисертант порівнює наукового керівника з Міккі Маусом і кішкою та водночас робить самокритичну ремарку про те, що під час написання ним дисертації траплялися періоди, коли здавалося, що дисертація не буде закінчена. Однією з функцій використання мовної гри в таких випадках є привертання особливої уваги читачів і слухачів на публічному захисті до того факту, що дисертант відчуває полегшення завдяки завершенню роботи над текстом дисертації.

Висновки. Таким чином, можемо дійти висновку про те, що однією з функцій реалізації прийомів мовної гри у власне наукових текстах є привертання уваги читача/слухача до певних фактів (важливих не з наукового, а скоріше з побутового погляду). Перспективу вбачаємо в аналізі науково-популярних текстів на предмет функцій і частотності використання в них прийомів мовної гри.

Література:

1. Аликаев Р.С. Язык науки в парадигме современной лингвистики. Нальчик: Наука, 1999. 210 с.
2. Бондаренко Е.В. Время как лингвокогнитивный феномен в англоязычной картине мира. Харьков: Издательство ХНУ имени В.Н. Каразина, 2009. 376 с.
3. Сковородников А.П. Об определении понятия «языковая игра». Игра как прием текстопорождения: коллективная монография; под ред. А.П. Сковородникова. Красноярск: Сибирский федеральный университет, 2010. С. 50–62.
4. Джерела ілюстративного матеріалу:
5. Abington-Cooper M. An Evaluation of the LSU Agricultural Center's Agricultural Development Program, 1988–2004: a dissertation submitted to the Graduate Faculty of the Louisiana State University and Agricultural and Mechanical College in partial fulfillment of the requirements for the degree of Doctor of Philosophy in the School of Human Resource Education and Workforce Development. Baton Rouge, 2005. 197 p.

Пешкова О. Г. Научный дискурс как объект реализации приемов языковой игры

Аннотация. В статье рассмотрены особенности функционирования научного дискурса на предмет реализации в нем приемов языковой игры. Особое внимание уделено явлению теплой и холодной картины мира, причем переход от одной к другой в рамках текста научного дискурса может иллюстрироваться именно за счет языковой игры. Проанализированы тексты англоязычных диссертаций, а именно разделы «acknowledgements».

Ключевые слова: научный дискурс, теплая картина мира, холодная картина мира, языковая игра.

Peshkova O. Scientific discourse as the object of implementing the instruments of language game

Summary. The present paper concerns the specificities of functioning of the scientific discourse as for implementing the instruments of language game in it. Special emphasis is made on the phenomenon of warm and cold world model with the transition from one of them to the other in the texts of scientific discourse being illustrated due to language game. The texts of English-speaking theses, in particular acknowledgements, have been analyzed.

Key words: cold world model, language game, scientific discourse, warm world model.